

УДК 261.7

ШКІЛЬ СВІТЛАНА,*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії**Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ*

КРИТИКА КОНЦЕПЦІЇ "РУСЬКОГО СВІТУ" В УКРАЇНІ

У статті розглянуто феномен критики концепції "руського світу" в сучасному українсько-релігійному, політичному та суспільному дискурсах. Аналіз критики здійснено за джерелами, що апелюють до релігійних наративів і використовуються як офіційними представниками Російської православної церкви, так і представниками світського суспільства.

Ключові слова: "руський світ"; православ'я; Росія; Україна; ідеологія; політика; РПЦ; УПЦ МП; патріарх Кирило.

Постановка проблеми. Аналізуючи ідеологічну складову політичних подій останніх двох років, важко оминути увагою один із ключових релігійно-ідеологічних наративів, що активно використовується як у церковній риторичі, так і в дискурсі російської державної пропаганди. Концепція "руського світу" - ідеологічний конструкт, що зародився в сферах консервативного навіолоцерковного середовища Росії та поступово впроваджувався в російський релігійний дискурс із середини 1990-х років. Його застосування охарактеризувало поступове зрушення внутрішньої та зовнішньої політики РПЦ у бік правих політичних сил. На початку 2000-х років загальний політичний курс Росії почав кардинально змінюватися, що стало приводом до зближення церкви та структур державної влади. На тлі цих глобальних процесів використання наративної конструкції "руський світ" поступово почало домінувати серед інших політико-релігійних наративів. З моменту інтронізації патріарха Кирила в лютому 2009-го "руський світ" остаточно стає офіційним церковним дискурсом у сфері політичної риторики. Варто зазначити, що важливістю цього наративу для сучасної російської великодержавної та пропагандистської політики добре підтверджується фактом використання наративу "руський світ" президентом РФ В. Путіним під час відомої "кримської промови". У свою чергу, використовуючи конструкт "руського світу", офіційні представники РПЦ виконують важливу ідеологічну місію - будують новий ідеологічний простір, існування якого прямо залежить від політичного курсу, прийнятого російською владою. Особливу зацікавленість становить рецепція ідеологеми "руського світу" в українських наративних реаліях. Перш за все, це пов'язано з ідеологічною та політичною складовою подій після перемоги Майдану. Саме ідеологія "руського світу" стає майже головним формальним приводом до ідеологічного осмислення політичного та військового протистояння між Україною та Росією. Таке використання цього наративу дає привід для критичного сприйняття конструкту у світлі політичної дихотомії. У рамках дослідження нас цікавить саме аналіз моделей критики ідеологеми "руський світ" в українському соціокультурному просторі. Процес поширення, аналіз використання та рецепції цього наративу привертають значну увагу дослідників ідеологічних моделей по всьому світу.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Використання ідеологічної моделі "руський світ" доволі активно обговорюється та вивчається в українських наукових та суспільно-політичних колах. Проводяться політологічні, соціологічні та релігієзнавчі дослідження цього феномену, публікуються статті та книжки. Водночас питання критики концепції "руського світу" в україномовній науковій літературі та пресі майже не висвітлене. Серед дослідників, що займалися критичним аналізом феномену концепції варто зазначити А. Портнова [1], Я. Потапенка [2], О. Полегкого [3], Ю. Чорноморця [4], Т. Левченко, [5] архимандрита Кирила (Говоруна) [6] та ігумена Арсенія (Бочаря) [7]. Окремо варто зазначити аналітичну доповідь "Україна та проект "Русского мира", видану Національним інститутом стратегічних досліджень, що включає в себе широкомасштабне дослідження провідних українських учених [8], а також проект новоствореного Інституту глобальних досліджень і адаптації "Східноукраїнський конфлікт у контексті глобальних трансформацій", результати якого у вигляді окремих статей опубліковані в спеціальному випуску журналу "Схід" [9].

Мета статті - за існуючими матеріалами дослідити феномен критики концепції "руського світу", проаналізувати головні напрямки розвитку критичної риторики, вивести магістральні тренди українського критичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Для кращого розуміння феномену критики концепції "руського світу" в Україні, перш за все, слід визначитися з магістральними напрямками критики та прийнятою в україномовному дискурсі термінологією. Аналізуючи загальний потік критичних публікацій, присвячених концепції "руського світу" в українській періодиці, можна виявити декілька головних напрямків полеміки. Перший - критика походження та джерел розповсюдження ідеологічної моделі, другий - критика ідеологеми як світоглядної та геополітичної моделі, третій - критика використання концепції "руський світ" як інструмента російської державної пропаганди. Крім того, в українських аналітичних та наукових виданнях часто зустрічаються розбіжності в перекладі російського терміна "русский мир". Ряд дослідників та публіцистів використовує термін без перекладу, залишаючи сполуку російською мовою "русский мир" (А. Портнов) [1] або кальку "русский мир" (Я. Пота-

пенко) [2], тоді як більш поширеною версією є "руський світ" або "російський світ" (варіант, який надає Вікіпедія). В англійських джерелах термін теж зазнає перекладу (russian world), таку термінологію використовує О. Полегкий [3]. Варто зазначити, що в офіційній церковній риторичі проукраїнських церков (УПЦ КП, УГКЦ) теж дуже часто використовується сполука російською мовою "русский мир". Використання кальки в науковій публікації - питання суперечливе, бо демонструє відверто суб'єктивне та політично заангажоване ставлення дослідника до предмета дослідження. Задля уникнення такого роду суб'єктивності, обмежимося використанням україномовного та доволі нейтрального терміна "руського світу".

Погляди українських дослідників на витоки концепції "руського світу" багато в чому відмінні. На думку Ярослава Потапенка, витоки цієї ідеології слід шукати в європейському національному романтизмі першої половини XIX століття [2]. За словами дослідника, концепція "руського світу" - політизована та вульгаризована версія "панслов'янства", що зазнала впливу російської релігійної філософії, консервативного імперського дискурсу, сталінізму та сучасного російського великодержавного шовінізму. Серед найбільш впливових особистостей, чії ідеї сформували сучасне бачення "руського світу", він зазначає старця Філофея (автора відомого ідеологічного конструкту "Москва - Третій Рим"), Федора Достоєвського та Володимира Соловйова з його ідеєю богообраності руського народу [Там само]. Такої ж точки зору дотримується ігумен Арсеній (Бочкар), який у своїй статті "Що являє собою "Руський мир"? Витоки, сучасний стан, уроки" відмічає, що "руський світ" - це політичний проект, заснований на націоналістичних переконаннях та прагненні до усвідомлення росіянами власної унікальності та богообраності. На думку священнослужителя, "руський світ" спирається на досвід грецьких церков кінця XIX століття, коли політичні мотиви створення " нової Візантії" прикривалася релігійною оболонкою [7].

У свою чергу, Олексій Полегкий в англійській праці "Changes in Russian foreign policy discourse and concept of "Russian World" [3] зазначає, що авторами ідеології "руський світ" слід вважати групу молодих російських інтелектуалів (П. Щедровицький, Ю. Островський, Г. Павловський та В. Тішков), що стояли за розробкою багатьох політехнологічних, ідеологічних та методологічних моделей на початку 90-х років XX століття. Варто зазначити, що таку точку зору підтримує й відомий український теолог та філософ архимандрит Кирило (Говорун). Але він зазначає, що авторів концепції було троє (П. Щедровицький, Ю. Островський, В. Тішков) [6]. Водночас, на думку Андрія Портнова, виникнення концепції "руського світу" - результат трансформації російської історіографії після занепаду радянської ідеологічної системи [1]. Дослідник вважає головною причиною виникнення цієї наративної конструкції бажання російських істориків (зокрема російського дослідника українського націоналізму А. Марчукова) виправдати російську імперську та радянську національну політику. А. Портнов стверджує, що російські історики розробили концепцію "руського світу" задля виправдання домінуючої на теренах колишньої імперії, а згодом і СРСР, російськомовної культури, яка, з їхньої точки зору, була ближчою східнослов'янським народам, ніж західнослов'янська культура Речі Посполитої [Там само].

Щодо критики джерел розповсюдження концепції

"руського світу", українські автори багато в чому тотожні. Більшість із них зазначає клерикальні та пропагандистські джерела. Але, на відміну від своїх російських колег, вони не вважають, що причини поширення "руського світу" через православну церкву пов'язані з політизацією православ'я, що спостерігається в останні десятиліття в Росії [2-4]. Важливо зазначити, що, на думку деяких російських дослідників (зокрема С. Осьмачка), використання концепції "руського світу", поряд із подібними ідеологемами на кшталт "окрема цивілізація", "спільний історичний простір" "традиційні цінності" тощо слід пов'язувати з феноменом політичного православ'я, загальними релігійно-політичними процесами в Росії та діяльністю нинішнього предстоятеля РПЦ патріарха Кирила (Гундяєва) [10]. Останній, у свою чергу, залишається послідовним пропагандистом концепції "руського світу", яка після його інтронізації в лютому 2009-го стала мало не головним церковним наративом. Дослідженню політизації українського православ'я в останні десятиліття присвячена стаття Д. Посреднікова "Політичне православ'я в Україні", у якій він визначає головні шляхи поширення політичних та консервативно-проросійсько орієнтованих наративних конструкцій на кшталт "руського світу" [11]. Дослідник зазначає, що основними джерелами розповсюдження подібних ідей стали діяльність православних братств, проповіді активних прибічників єднання з Росією серед духовенства (зокрема, одеського митрополита Агафангела), діяльність православних активістів та православна періодика. Серед православних ЗМІ, що поширювали ідею "російського світу" на початку 2000-х років, слід відмітити журнал "Спасіть наші душі" та газету "Мір". Журнал та газета виходили з благословення дніпропетровського митрополита Іринія (Середнього) та поширювалися через торговельну мережу приходських церковних лавок та книжкових магазинів УПЦ МП.

На думку Андрія Портнова, причиною проникнення таких наративних конструкцій, як концепція "руського світу", в український релігійний та політичний дискурс стає крах радянської ідеологічної системи та неспроможність тогочасної української еліти створити якісний національно зорієнтований заміник. Світ швидко змінювався, а консерватизм правлячого класу, більшість представників якого мали радянське номенклатурне походження, не відповідав запитам часу. Це зумовило головні напрямки тогочасної як ідеологічної, так і загальнодержавної політики. Консерватизм еліти, а також нерішуче та застережливе ставлення до національного питання призвели до утворення певного ідеологічного вакууму. Водночас у Росії, де політичний клімат був дещо іншим, відбувалися протилежні ідеологічні процеси. Відсутність державної ідеології та принципове невтручання в розвиток націоналістичного середовища, а подекуди навіть відсутність контролю держави, створили сприятливу атмосферу для зародження багатьох консервативних та імперських наративних моделей, серед яких і концепція "руського світу" [1].

На початку 1990-х років ці великодержавні, консервативні та монархічні тренди не без допомоги консервативно налаштованого чернецтва та представників націоналістичних організацій на кшталт товариства "Пам'ять" та "Російська національна єдність" проникають у церковне середовище та починають активно популяризуватися серед віруючих. Розпад Радянського Союзу, а перед тим знищення Російської імперії дедалі частіше почали розумітися як серйозна геополітична ката-

трофа, що стала причиною суспільно-політичної та економічної кризи. Усе частіше в російських консервативних колах почали звучати заклики до відродження імперії та монархії, існування яких сприймалося неможливим без єдності з Україною та Білоруссю. Таким чином, серед віруючих називали ревізійні та реваншистські настрої, головним джерелом розповсюдження яких ставала церква, навколоцерковні організації та релігійна періодика.

Архімандрит Кирило (Говорун) зауважує, що головним критерієм приналежності до "руського світу", на думку його ідеологів, є використання та знання російської мови. Водночас він наполягає, що до проникнення цієї концепції в церковне середовище ідея, розроблена політехнологами, була більш демократичною та не була забарвлена релігійними та імперськими наративами [6].

Більш клерикально-консервативне розуміння "руського світу" почало впроваджуватися на початку 2000-х років, коли концепцію почали використовувати ієрархи РПЦ, зокрема патріарх Кирило, який у той час виконував обов'язки голови відділу зовнішніх церковних відносин. До речі, варто зазначити, що велика кількість критичних публікацій, присвячених концепції "руського світу", в українській пресі часто пов'язує "руський світ" із діяльністю патріарха Кирила. Так, після першого пасторського візиту святішого до України влітку 2009-го вийшла стаття журналіста Віктора Мороза, у якій той зазначає, що патріарх привіз із собою ідею нової російської ліберальної імперії з назвою "руський світ" та перетворив паломницький візит на пересічну пропагандистську акцію [12]. Варто зазначити, що подібні публікації супроводжували майже кожний візит Кирила до України. Подібна політична інтерпретація проповідницької риторики патріарха зустрічається й у вже згадуваній вище аналітичній доповіді "Україна та проект "Русского мира" [8]. За даними доповіді, візити патріарха до України - політичні акції, головна мета яких - пропаганда ідей "руського світу" та протистояння українській євроінтеграції.

Переходячи до питання критики концепції "руського світу" як світоглядної парадигми, варто зазначити, що більшість дослідників сходяться на думці, що "руський світ" - агресивна неоколоніальна ідеологема, головною метою поширення якої є виправдання російських політичних та загарбницьких інтересів перш за все на пострадянському просторі. Архімандрит Кирило (Говорун) зазначає, що розробка такого роду ідеологічних конструкцій має значне історичне підґрунтя [6]. На його думку, щоб краще визначити траєкторію розвитку "руського світу", необхідно розглянути схожий проект, який реалізовувався двома століттями раніше та який за аналогією можна назвати "німецьким світом". Ідея використовувати німецьку мову й культуру з метою об'єднання роз'єданого німецького народу постала перед німецькими мислителями доби наполеонівських війн, у результаті чого вони розробили ідеологічну концепцію, що змогла би виправдати приєднання слабких германських князівств до Пруссії, яка набирала сили. Головна мета впровадження таких концепцій, на думку Говоруна, це війна, у котрій держави з більш розвинутою культурою підкорюють слабші в культурному плані країни. На думку священнослужителя, розвиток таких наративних конструкцій у Німеччині став причиною зародження нацизму у ХХ столітті [Там само].

Ігумен Арсеній (Бочкарь) стверджує, що побудована

на принципі богообраності росіян концепція "руського світу" суперечить як Священному Писанню, так і всій християнській традиції. Використання доктрини "Москва - Третій Рим" ще із часів середньовіччя сформувала в росіян чорно-біле бачення світу, де "своє" було істинним, а "чуже" проголошувалося хибним. Такий принцип поширювався на всі сфери буття: духовну, культурну, політичну, соціальну та церковну. Якщо хоч щось не співпадає з російським світобаченням та імперськими вимогами, - це має бути оголошено поза законом і, зрештою, замінено на російське [7]. Також ігумен зазначає, що "руський світ" у його московському політико-культурному тлумаченні прямо суперечить Євангелію. Якщо цей "світ" має право на існування, то так само право на існування мають український, білоруський, грецький, румунський, болгарський, грузинський та інші "світи". Таке ідеологічне протистояння, зазначає ігумен, рано чи пізно призведе до конфлікту, у тому числі й у церковній сфері [Там само].

У свою чергу, відомий український релігієзнавець Юрій Чорноморець указує, що концепція "руського світу" суперечить християнському вченню про роль церкви в спасінні. Він відмічає, що, на думку патріарха Кирила, "руський світ" - окрема цивілізаційна спільнота людей, для яких існують унікальні умови спасіння через особливу, характерну лише для цієї цивілізації форму православної віри. Будь-який зовнішній вплив на цю цивілізацію визнається послідовниками доктрини як гріх глобалізації та посягання на православ'я. Дослідник стверджує, що, згідно з ученням церкви, усі люди належать до одного виду - нащадків Адама та Єви, тоді як патріарх Кирило заявляє про те, що існують особливі народи - народи "руського світу". Люди, що належать до них, це особливий різновид людей. Виявляється, Христос спеціально для органічної природної єдності росіян, українців, білорусів і молдаван заснував спеціальну надприродну органічну єдність - Російську православну церкву. На думку Ю. Чорноморця, така точка зору є породженням популярних історіософських концепцій про те, що національні утворення - спільноти окремих видів людей [4]. Це твердження базується на працях Данилевського, Й. Шпенглера та Льва Гумільова.

Досить оригінальну трактовку концепції дає релігієзнавець Тетяна Левченко. На її думку, фундаментом цього наративного конструкту є повна зневага до сучасного як християнського, так і світського розуміння прав людини. За Т. Левченко, доктрина "руського світу" в інтерпретації патріарха Кирила нехтує базовим християнським та загальнолюдським правом рівності всіх людей та визначає, що наявність прав можлива лише в тих, хто більше нахилений до служіння "вітчизні" та "святиням"; тих, хто поділяє "традиційні цінності" та належить до "окремої цивілізації" [5]. Усі інші, згідно з такою картиною світу, поділяються на дві групи осіб: тих, хто може долучитися до цінностей "руського світу", та ворогів, що належать до "цивілізації ненависті". У подібному прагненні до поділу людей на групи та класи Тетяна Левченко вбачає відголоски гностичних учень на кшталт маніхейства та зазначає, що подібна ворожа сегрегація за цивілізаційним принципом - елемент фашизму. Також вона вважає, що принципи "руського світу" - рецидив тоталітарного радянського мислення, дивним чином поєднаний із християнськими поняттями, зміст яких підмінений язичницьким [Там само].

Розглядаючи "руський світ" як більш політичну, ніж церковну ідеологічну модель, Ярослав Потапенко

стверджує, що "руський світ" - банально-поверхнева та еkleктично-неоригінальна переробка вульгаризованих рудиментів панслов'янзму, російського імперіалізму та агресивно-містичного месіанства. Поширення "руського світу" як світоглядної парадигми становить загрозу для майбутнього української держави, консолідації та ціннісної ідентифікації нації, а також стає суттєвою перешкодою європейським прагненням українського народу [2]. На думку Олексія Полегкого, використання концепції "руського світу" перш за все спрямоване на консолідацію російської діаспори за кордоном, яка може стати своєрідним форпостом Росії в питанні відстоювання її інтересів. Така форма консолідації росіян за межами Росії стане своєрідною відповіддю на існування подібних китайських та японських проектів чи існування "ісламського світу". Також "російський світ", на думку дослідника, переслідує ще одну важливу політичну роль - стати відповіддю на загальносвітові глобалізаційні процеси [3].

В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень [7] зазначається, що головними причинами пропаганди "руського світу" на теренах України є економічна, політична та релігійна залежність від Росії. Задля досягнення цієї мети пропагандисти "руського світу" не шкодують ніяких засобів, від протистояння наданню УПЦ МП автокефалії до поширення консервативних російськомовних наративів, політизації релігії, зміцнення позицій російської мови в Україні, до зміни освітніх програм середніх шкіл та вищих навчальних закладів тощо. Важливо зазначити, що свідками цих суспільно-політичних та релігійних процесів громадяни України були від початку Помаранчевої революції (2004 рік) й аж до перемоги Майдану в лютому 2014 р. Міжреволюційний період охарактеризувався найбільш активною пропагандою "руського світу" в українському культурному та релігійному просторі, що спричинило постійну критику як із боку представників світської громадськості, так і з боку церковних діячів.

Не оминули концепцію "руського світу" у своїх промовах також і вищі ієрархи українських церков, що не мають номінальної залежності від Москви. Зокрема, предстоятель УГКЦ Святослав (Шевчук) ще у 2013 році зазначив, що ідея "руського світу" базується на ідеологічній основі, яка не має нічого спільного ні з церквою, ні з історією. На його думку, ця псевдонаукова платформа реанімується як імперіалістична ідея відновлення Радянського Союзу [13]. У свою чергу, патріарх київський Філарет у своєму зверненні щодо анексії Криму зазначив, що Володимир Путін офіційно почав використовувати такі визначення, як "руський світ", "історична Росія", "росіяни - розділена нація", "ми з українцями - один народ". Усе це разом із ностальгією за минулою державною величчю та прагненням реваншу за розпад СРСР є точною копією ідеології та риторики фашистських режимів ХХ століття, зокрема в Німеччині та Італії [14].

Важливо зазначити, що критика концепції "руського світу" до подій, пов'язаних із Євромайданом здебільшого була прерогативою спеціалістів із релігієзнавства, соціології, політології та геополітики. Після перемоги "Революції гідності" та початку подій на сході України критика "руського світу", який в українському суспільстві став сприйматися як пропагандистська, загарбницька та імперіалістична російська ідеологічна модель, стала ідеологічним мейнстримом як у ЗМІ, так і в широких колах українського суспільства.

Висновки

Феномен критики концепції "руського світу" в Україні відображає всю суперечливість суспільно-політичної проблематики, пов'язаної з міждержавним конфліктом останніх років. Неприкрито пропагандистська, сконструйована за багатьма історичними аналогами ідеологічна наративна модель стає предметом критичного аналізу спеціалістів у багатьох наукових сферах. Точки зору експертів багато в чому сходяться, але існують і відмінні позиції щодо окремих суперечливих питань. Розглядаючи генезис концепції "руського світу", більшість критиків зазначає її штучне походження, що спирається на історичний досвід російської ідеологічної системи. Коріння концепції вбачають в історичному прагненні Росії до домінування та виправдання своєї унікальності. Цим пояснюється використання наративних конструкцій на кшталт "Москва - Третій Рим", "окрема цивілізація" тощо. Зазнавши значного впливу панслов'янзму та російської релігійної філософії, ці концепції наприкінці ХХ століття оформилися в сучасне бачення ідеологічної доктрини під назвою "руський світ". Деякі автори (Полегкий, Говорун) зазначають, що з огляду на значне поширення на початку 1990-х років сучасних політичних технологій концепція найімовірніше була оформлена групою провідних російських ідеологів, але мала більш ліберальний вигляд. Повноцінного, сучасного консервативно-націоналістичного вигляду вона набула лише після того як стала об'єктом інтересу російських клерикальних кіл та почала поширюватися через церковні ресурси. Знаковою в цьому питанні фігурою, на думку більшості критиків, є нинішній патріарх московський Кирило (Гундяєв), який активно пропагує концепцію "руського світу", починаючи з ранніх 2000-х років. Після свого обрання на пост патріарха, Кирило зробив "руський світ" провідним церковно-політичним наративом. Поширювана через церкву агресивна, великодержавна політична доктрина, на думку багатьох критиків, скомпрометувала керівництво РПЦ в очах широкого загалу українського суспільства та стала яскравим прикладом прояву феномену політизації релігії, більш відомого як "політичне православ'я". Така особливість поширення концепції "руського світу" почала стабільно асоціюватися з діяльністю патріарха Кирила, кожен візит якого зазнавав значної критики в українських ЗМІ за відверте політиканство та підміну релігійних наративів ідеологічними. Широке використання концепції в політичних цілях зазнавало послідовної критики за неприкритий мілітаризм, загарбницькі та націоналістичні ідеї, що лежать в основі "руського світу". На думку багатьох експертів, ці ідеї не мають спільного коріння з християнством, а інколи відверто йому суперечать. Також критичні дослідження зазначають, що в основі "руського світу" лежать переконання в тому, що російська культура та мова стоять у культурному плані вище, ніж історичні здобутки багатьох інших народів, у тому числі й українського. Таке ставлення, на думку багатьох експертів, могло стати причиною (а як показали події, і стало) загострення політичних конфліктів, головним фігурантом яких є Росія. Як свідчить історичний досвід, використання ідеологічних концепцій на зразок "руського світу" призводить до консолідації суспільства навколо однієї національної ідеї та поширення агресивної державної політики в бік сусідніх країн. Аналітичні матеріали частіше за все свідчать про те, що використання та поширення на теренах України концепції "руського світу" стали головною причиною загострення суспільних протиріч та призвели до політичного та військового протистояння з Росією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Портнов Андрій. Між "Центральною Європою" та "Руским миром": сучасна Україна у просторі міжнародних інтелектуальних дискусій / Андрій Портнов. - К. : НІСД, 2009. - 160 с.
2. Потапенко Я. Історико-політичні та соціокультурні наслідки впровадження псевдорелігійної концепції "русского міра" в сучасній Україні / Я. Потапенко // Наукові записки з української історії. - Переяслав-Хмельницький, 2013. - 291 с.
3. Polegkyi Oleksii. Changes in Russian foreign policy discourse and concept of "Russian World" / Oleksii Polegkyi // *Pecob's Papers Series (Portal on Central Eastern and Balkan Europe)*. - 2011. - № 16 (october) - 21 p.
4. Черноморець Ю. П. Русский мир Патриарха Кирилла (с болью за судьбу РПЦ и лично Патриарха) [Електронний ресурс] / Ю. П. Черноморець. - 2009. - Режим доступу : <http://arhiv.orthodoxy.org.ua/ru/2009/11/10/27713.html>.
5. Левченко Т. Патриарх Кирилл: несколько простых шагов к тоталитаризму [Електронний ресурс] / Татьяна Левченко // РИСУ. - 2009. - Режим доступу : <http://www.portal-credo.ru/site/?act=monitor&id=14442>.
6. Кирилл Говорун. Интерпретируя "русский мир" [Електронний ресурс] / Кирилл Говорун // *Русский журнал*. - 2014. - Режим доступу : <http://www.russ.ru/Mirovaya-povestka/Interpretiruya-russkij-mir>.
7. Ігумен Арсеній (Бочкарь). Що являє собою "Руський мир"? Витоки, сучасний стан, уроки [Електронний ресурс] / Ігумен Арсеній // *Релігія в Україні*. - 2011. - Режим доступу : <http://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/7780-shho-yavlyayeboboyu-ruskij-mir-vitoki-suchasnij-stand-uroki.html>.
8. Україна та проект "Русского мира". Аналітична доповідь / [Яблонський В. М., Здіорук С. І, Токман В. В. та ін.]. - К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2014. - 95 с.
9. Східноукраїнський конфлікт в контексті глобальних трансформацій. Спецвипуск аналітично-інформаційного журналу "Схід". - 2015. - № 2 (лютий). - 156 с.
10. Осьмачко С. Г. Современная политическая доктрина Русской православной церкви / С. Г. Осьмачко // *Ярославский педагогический вестник*. - 2014. - № 1. - Том 1 (Гуманитарные науки) - С. 77-87.
11. Посредников Д. Політичне православ'я в Україні [Електронний ресурс] / Д. Посредников // *Гілея: науковий вісник*. - 2013. - № 77. - С. 283-286. - Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/gileya_2013_77_89.pdf
12. Мороз Виктор. Проповедник из прошлого [Електронний ресурс] / В. Мороз // *Корреспондент*. - 2009. - Режим доступу : http://korrespondent.net/Default.aspx?page_id=2&lang=ru&roi=5&id=926939&tu=propovednik-iz-proshlogo.
13. Глава УГКЦ: ідея "Русского міра" базується на концепції ЦК КПРС і не має нічого спільного з Церквою [Електронний ресурс] // *Тиждень.ua*. - 2013. - Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/72807>.
14. Звернення Патриарха Київського і всієї Руси-України Філарета з приводу російської анексії Криму [Електронний ресурс] // *Прес-центр Київської Патріархії*. - 2014. - Режим доступу : <http://www.cerkva.info/uk/news/patriarkh/4574-patr-zvernennia-anshlius-krym.html>.

Шкиль Светлана,

*кандидат философских наук, доцент кафедры философии
Национального университета биоресурсов и природопользования Украины, г. Киев*

КРИТИКА КОНЦЕПЦИИ "РУССКОГО МИРА" В УКРАИНЕ

В статье рассмотрен феномен критики концепции "русского мира" в современном украинском религиозном, политическом и общественном дискурсе. Анализ критики осуществлен по источникам, которые апеллируют к религиозным нарративам и используются как официальными представителями Русской православной церкви, так и представителями светского общества.

Ключевые слова: "русский мир"; православие; Россия; Украина; идеология; политика; РПЦ; УПЦ МП; патриарх Кирилл.

Shkil Svitlana,

*Ph. D. in Philosophy, Assistant Professor of the Philosophical Department
of the National Bioresources and Nature Management University of Ukraine, Kyiv*

CRITICISM OF THE RUSSIAN WORLD CONCEPT IN UKRAINE

The paper looks into the phenomenon of criticism of the Russian World concept in contemporary Ukrainian religious, political and social discourses. It is shown that the propagandistic ideological narrative model, developed according to numerous historical analogs, is becoming a subject of critical analysis by specialists in many scientific areas. Experts' views coincide in many respects but there are also different stances on some disputable issues. The historical aspiration of Russia for domination and substantiation of its unique nature is considered the root of the concept. This explains the use of such narrative constructs as "Moscow is the third Rome", "specific civilization" etc. Based on evidence of competent authorities, the author proves that the concept was most likely developed by a group of leading Russian ideologists in the late 20th century. It acquired the modern conservative and nationalist form only after it had become an object of interest of Russian clerical circles and started spreading through church resources. The symbolic figure in this respect is the current Moscow Patriarch Kyrylo (Gundiaiev) who has been an active promoter of the Russian World concept from the early 21st century. After he had been voted into the Patriarch office, Kyrylo turned the Russian World into the leading church and political narrative. The wide use of the concept for political purposes was consistently criticized for undisguised

militarism, aggressive and nationalistic ideas underpinning the Russian World. According to numerous experts, these ideas have no common root with Christianity, sometimes being in open contradiction with the latter. Critical studies also indicate that the basis of the Russian World is the belief that the Russian culture and language are culturally superior to historical achievements of numerous other peoples, including the Ukrainians.

As historical experience shows, the use of such ideological concepts as the Russian World results in consolidation of society around one national idea and expansion of aggressive state policy to neighboring countries.

Key words: "Russian World"; Orthodoxy; Russia; Ukraine; ideology; politics; Russian Orthodox Church; Ukrainian Orthodox Church of Moscow Patriarchate; Patriarch Kyrylo.

REFERENCES

1. Portnov Andriy (2009), Between the "Central Europe" and "Russian peace": in the space of modern Ukraine international intellectual debate, NISD, Kyiv, 160 p. (ukr).
2. Potapenko Ya. (2013), Scientific notes of Ukrainian history, Pereyaslav-Khmelnytsky, 291 p. (ukr).
3. Polegkyi Oleksii (2011), Changes in Russian foreign policy discourse and concept of "Russian World", Pecob's Papers Series (Portal on Central Eastern and Balkan Europe), № 16 (october), 21 p. (engl).
4. Chernomorets Yu. P. (2009), Russian Patriarch Kirill world (with the pain for the fate of the Russian Orthodox Church and personally the Patriarch), available at: <http://arhiv.orthodoxy.org.ua/ru/2009/11/10/27713.html> (rus).
5. Levchenko T. (2009), RYSU, available at: <http://www.portal-credo.ru/site/?act=monitor&id=14442> (rus).
6. Hovorun Kyryll (2014), Interpreting the "Russian world", available at: <http://www.russ.ru/Mirovaya-povestka/Interpretiruyarusskij-mir> (rus).
7. Ihumen Arseniy (Bochkar) (2011), What is the "Russkiy Mir"? The origins, current status, lessons, Relihiia v Ukraini, available at: <http://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/7780-shho-yavlyaye-soboyu-ruskij-mir-vitoki-suchasnij-stan-uroki.html> (ukr).
8. Yablonsky V. M., Zdioruk S. I., Tokman V. V. and other (2014), Ukraine and the project "Russkiy Mir". Analytical report, Natsionalnyy instytut stratehichnykh doslidzhen, Kyiv, 95 p. (ukr).
9. East conflict in the context of global transformations (2015), Skhid, Special issue, 2 (february), available at: <http://skhid.com.ua/issue/view/2342> (ukr).
10. Osmachko S. H. (2014), The modern political doctrine of the Russian Orthodox Church, Yaroslavl Pedagogical Journal, 83 p. (rus).
11. Posrednikov D. (2013), Political Orthodoxy in Ukraine, Hileya: naukovy visnyk № 77, p. 283-286, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/gileya_2013_77_89.pdf (ukr).
12. Moroz Viktor (2009), The preacher of the past, Korrespondent, available at: http://korrespondent.net/Default.aspx?page_id=2&lang=ru&roi=5&id=926939&tu=propovednik-iz-proshlogo (rus).
13. The patriarch: the idea of "Russian measure" based on the concept of the CPSU Central Committee and has nothing to do with the Church (2013), Tyzhden.ua, available at: <http://tyzhden.ua/News/72807> (ukr).
14. Message of Patriarch of Kyiv and All Rus-Ukraine Filaret on Russian annexation of Crimea (2014), available at: <http://www.cerkva.info/uk/news/patriarkh/4574-patr-zvernennia-anshlius-krym.html> (ukr).

© Шкіль Світлана

Надійшла до редакції 11.05.2015